

DOI: <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2022.17>

УДК 82.01

ДАР'Я ДАЦЕНКО

Київський університет імені Бориса Грінченка

<https://orcid.org/0000-0002-2346-2254>

САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМ СЛУХУ

У статті розглядається процес формування самоідентифікації дітей з порушенням слуху. Зокрема, головна увага зосереджена на формуванні самоідентифікації слабочуючої дитини, внаслідок прочитання художніх творів. Окреслюється загальний стан інклюзивного навчально-виховного процесу та пропонуються шляхи подолання особистісних бар'єрів за умови впровадження якісного літературного викладання в навчально-виховний процес.

Ключові слова: *інклюзивна освіта, самоідентифікація, ідентичність, діти з порушенням слуху, літературний процес.*

© Даценко Дар'я, 2021

Постановка наукової проблеми та її значення. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, глухота і зниження слуху діагностуються у близько 3% новонароджених, у віці 18 років – у 5% молодих людей. Щороку в Україні народжується близько 400 дітей з порушенням слуху [1].

Ступінь впливання дитини з психофізичними особливостями в соціальне життя залежить від багатьох чинників, але одним з основних, ми визначаємо – якість літературного навчально-виховного процесу.

Відомо, що літературні компетенції значно покращують освіченість людини, завдяки чому відкриваються нові шляхи соціалізації та вирішення професійних та побутових питань, що супроводжують життя людини. Оскільки в законі України «Про освіту» метою освіти зазначено:

- Всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей;

- Формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору [2].

Ми вважаємо **актуальним**, дослідження питання самоідентифікації дітей з порушенням слуху, оскільки система уявлень людини про себе та власне «Я», починає утворюватися ще в ранньому дитинстві, формується розуміння власних фізичних, моральних, особистісних властивостей, а також суб'єктивне ставлення до зовнішніх чинників, й ми виходимо з положення, що основні ланки, структуровані під час процесу самоідентифікації виступають в ролі своєрідного пускового механізму переструктурування ідентичності й приведення її у відповідність суспільним вимогам на всіх етапах розвитку особистості. При цьому, самоідентифікацію ми пропонуємо розглядати, як передовий процес, направлений на підвищення якості освіти в Україні, та покращення рівня життя громадян України, незалежно від їх приналежності до різних соціальних груп.

Визначення особливостей формування й розвитку особистісного й соціального компонентів ідентичності дитини з порушенням слуху, текстовими засобами (зокрема адаптована та неадаптована художня література), й було обрано **головною метою** даного дослідження.

Завдання:

- Окреслити головні характеристики понять «ідентичність», «самоідентифікація», «інклюзивна освіта»;
- Визначити основні засади до організації інклюзивного навчально-виховного процесу;
- Розкрити процес самоідентифікації окремої соціальної групи людей з порушенням слуху;

- Охарактеризувати прояви самоідентифікації дитини з порушенням слуху.

Об'єкт дослідження: діти з порушенням слуху, віком від 12 до 15 років.

Предмет дослідження: самоідентифікації дитини з порушенням слуху.

Вплив літератури на формування самоідентифікації дитини з порушенням слуху.

Серед основних **методів дослідження**, були використані наступні: спостереження, вивчення та аналіз наявної інформації, вибіркоче інтерв'ювання, порівняльно-історичний метод.

Виклад основного матеріалу. За останні десятиліття, уявлення про людей з порушенням слуху поступово трансформується з традиційного погляду «порушення слуху, як фізичне обмеження», на окрему групу людей з особливими соціально-демографічними характеристиками. Даний погляд знайшов своє відображення на державному (гуманізація законів, ратифікація Конвенції про права інвалідів, визнання офіційного статусу жестової мови) та академічному рівнях (зміна наукового дискурсу). В цьому контексті особливу увагу викликає вивчення слабочуючих, які на відміну від інших категорій людей, мають власну мову та культуру, існування якої було підтверджено результатами різноманітних досліджень й закріплено Конвенцією ООН [3].

Перша згадка нечуючих, як об'єктів дослідницької зацікавленості, відносяться ще за часів античності. Так, в діалозі «Кратил, або про правильність імен» Платон наводить роздуми про природу жестової мови: «Если бы у нас не было ни голоса, ни языка <...> не стали бы мы разве обозначать все с помощью рук, головы и вообще всего тела, как делают это немые?» [4].

Сьогодні ж, культурну модель людей з порушенням слуху, як заведено відносити до посттрадиційної парадигми та визначати її через діяльність людей даної категорії, спрямовану на відстоювання власної культурної та самоідентичності. Глухота перестає розглядатися як інвалідність, а зміщення акценту з медичного на культурний дискурс, інтерпретується як особливість

людей з порушенням слуху, що сприяє їх самовизначенню та ідентифікації. Таким чином, прихильники культурної концепції розглядають культуру нечуючих, як субкультуру, основними характеристиками якої стають жести мова, відмінний процес самовизначення та ідентифікації, схожі поведінкові патерни, спільність історичного наслідування і наявність мережі формальних об'єднань й організацій.

Домінуючим підходом в соціально-лінгвістичних дослідженнях нечуючих та слабочуючих стає пропозиція Дж. Фішмана [5], в якій він визначає нечуючих як квазіетнічну групу.

Однак, на противагу даній концепції, в науковому дискурсі з'являється й досить скептична критика відносно існування самостійного феномену культури нечуючих. Було відмічено, що культура нечуючих є лише дзеркальним відображенням масової культури й існує лише як реакція на «чуючих». При цьому, хотілося б зазначити, що між цими двома категоріями існує певна структурна подібність, тобто формування бікультурної теорії: діти з порушенням слуху, виростають в чуючих сім'ях і потрапляють в нечуюче середовище, так і навпаки, вони засвоюють цінності й норми як одного, так і іншої спільноти, що стає одним з основних факторів для дослідження самоідентифікації дітей з порушенням слуху через процес читання художніх творів.

Достеменно відомо, що система уявлень дитини про себе або Я-образ, починає формуватися ще в ранньому дитинстві. Цей образ містить як усвідомлення своїх фізичних, ментальних, особистісних та гендерних властивостей, так і суб'єктивне ставлення до зовнішніх чинників. За допомогою дорослого відбувається формування оцінювальної діяльності у дитини, що призводить до подальшого розвитку психічних процесів, в тому числі й процесу ідентифікації. Таким чином, відображенням індивідуальних характеристик особистості дитини стає співвідношення компонентів ідентичності при самоусвідомленні.

Оскільки ідентичність визначається як динамічна система, що протягом життя людини розвивається нелінійно та має власну складну ієрархічну структуру, це дозволяє нам стверджувати, що трансформація почуттів під час читання, зосереджена на формування та переосмислення власного «Я». Як приклад впливу художнього тексту на самоідентифікацію дитини стає дисоціація, або ж відмирання наявних основ Я-образу. За допомогою трансферу (перенесення власного Я на персонажа), можна ухилитися від критики на адресу тих цінностей, що існують в структурі реальної ідентичності. Таким чином, вивільнення речей/подій, якими дитина підсвідомо незадоволена, призводить до їх перегравання, осмислення та нерідко – прийняття.

Відповідно до моделі А. Ватермана [6], розвиток ідентичності є нелінійним процесом, що розвивається відповідно до ускладнення структури ідентичності. Можлива й інші ситуація, коли ідентичність починає розвиватися у зворотному напрямку шляхом спрощення.

Згідно з власними спостереженнями, сучасний академічний простір акцентується на адаптації навчальної програми для слабчующих учнів, що призводить до спрощення художніх текстів, які використовують у викладацькій діяльності (наприклад, замість повноцінного прочитання художнього тексту, видають одразу його короткий аналіз, критику) й таким чином знижують рівень розвитку не тільки ідентичності серед дітей з порушенням слуху, але і їх освіченості.

В класичному варіанті розвитку «від простого до складного», в міру того, як мета, цінності та переконання вже не відповідають вимогам соціального середовища, почуття досягнення ідентичності поступово руйнується, а оскільки в структурі свідомості слабчующих дітей домінують механізми психологічного захисту – індивід відкидає соціальні зміни й тоді його ідентичність залишається в стані постійного взаємопроникнення та перенесення.

Так, процес формування ідентичності стає двостороннім: з одного боку референтні групи впливають на самоідентичність особистості, з іншого – самоідентифікація особистості стає одним з критеріїв вибору певної соціальної групи. При цьому важливими характеристиками стають лише ті, що відповідають вже сформованим цінностям.

Згідно з визначенням в «Літературознавчій енциклопедії» Ю.І.Ковальова [7], ідентичність – це осмислене ототожнення особою себе з іншими об'єктами чи суб'єктами в цілісності та ненастанності власних змін. З позиції герменевтики «Час і нарратив» П. Рікера [8], 1984 – 1988 рр., що спирається на теорію мовних ігор Л. Вітгенштайна [9], логічну семантику і семіотику, прагнучи висвітлити можливості зміщення механізмів автономії, омонімії, синонімії у просторі Ідентичності, при співвіднесенні смислового та діяльного чинників, соціологізації та психологізації аналізу різнопланових об'єктів, що вважаються рівнозначними. З позиції постмодернізму, класичне розуміння Ідентичності спростовується як доцентрове («Письмо і відмінність» Ж. Дерріда [10], «Відмінність і повторення» Ж. Дельоза [11]), сприймається як нефіксована реальність, а плінна проблема в межах відкритого простору, насиченого «точками біфуркації», усуванням будь-якої тотожності. Ідентичність ненастанно ухиляється від спроб її виявлення, вона не прихована, а приховується від себе та інших, і є на думку П. Рікера, оповіддю про життя, спробою надати цілісності різним фрагментам, схопити унікальність, що постійно вислизає у просторі публічності. Постмодерністська Ідентичність виконує передусім нарративну функцію, проявляється лише в часу, описуючи, розповідаючи, не зберігаючи ту чи ту історію, а тільки ненастанно її переінакшуючи.

Для багатьох дітей характерне ототожнення себе з літературними героями, тому бачимо доцільним використання оригінальних (повнотекстових) творів в навчально-виховному процесі. Таким чином, ми зможемо підвищити не тільки рівень освіченості українського населення, але й дозволимо повноцінно формуватися та розвиватися особистості

слабочуючої дитини, як на рівні розширення поняттєвого апарату, так і на рівні фантазування і самоідентифікації.

Дитячий психолог М. М. Рубінштейн [12] відмічає, що «читацька діяльність дитини починається ще задовго до систематичного навчання читанню. Читання - прослуховування, читання - роздивляння, - роздуми, - переживання – всі ці види читацької діяльності доступні малій дитині.» Саме на цьому етапі й починається формування особистості й від того, наскільки грамотно батьки, вчителі зможуть відкрити дитині літературний світ, від того стане залежати його подальша доля, шанс отримати суспільне визнання і досягнути особистісно значущих цілей.

Через плинність самої сутності ідентифікації та складністю структури картини світу, адекватної методики дослідження впливу літератури на ідентифікаційні процеси дитини з порушенням слуху не було розроблено, в аспекті часової множинності та різноманітності інклюзивного навчально-виховного процесу, пропонуємо розглядати умови, що впливають на ступінь трансформації картини світу під час формування самоідентифікації особистості.

З написаного вище, можемо виділити функції самоідентифікації, як психологічного механізму формування ідентичності:

- Відбір нових особистісних та соціальних цінностей в структуру ідентичності;
- Переструктурування ідентичності відповідно до особливостей нових елементів, що увійшли до її структури;
- Визначення індивідом значення та цінності нових елементів ідентичності та співставлення їх із попередніми соціальними цінностями, що також входять у структуру ідентичності.

Як підсумок, самоідентифікація дитини з порушенням слуху, визначається нами як складний, динамічний нелінійний процес, який

обумовлює механізми, умови та результати структурування соціальної та особистісної ідентичності дитини.

Оскільки літературний світ створює альтернативне середовище для ментального трансферу людини, пропонуємо вважати його одним з основних факторів, для розгляду самоідентифікації особистості, на рівні з формуванням не лише мовної, мовленнєвої, комунікативної компетенцій, а й поступових стратегій розвитку пізнавальної діяльності. Таким чином, самоідентифікація дитини з порушенням слуху за допомогою прочитання художніх текстів, перетвориться на більш незалежний та якісний процес.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Всесвітня організація охорони здоров'я — на сайті Постійного представництва України при Відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві (архів)

Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст.380. – Дата оновлення: 02.10.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

Конвенція про права осіб з інвалідністю (Конвенція про права інвалідів): ООН; Конвенція від 13.12.2006 // Архів оригіналу за 8 липня 2020. - Режим доступу: https://web.archive.org/web/20200708044604/https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71

Кратил, або про правильність імен // Енциклопедичний словник класичних мов / Л. Л. Звонська, Н. В. Корольова, О. В. Лазер-Паньків та ін.. — К. : ВПЦ «Київський університет», 2017. — С. 280. — 552 с.

The acquisition of biliteracy: a comparative ethnography of minority ethnolinguistic schools in New York City. New York, N.Y.: Yeshiva University, Ferkauf Graduate School, 1982.

- Waterman A. S. Identity as an Aspect of Optimal Psychological Functioning / A. S. Waterman // Adolescent Identity Formation, Sage Publications, Inc., 1992. – P. 50–72.
- Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. — Київ : ВЦ «Академія», 2007. — Т. 1 : А — Л. — С. 402-403.
- Рікер П. Час і наратив. Temps et Récit. – 1984
- Вітгенштайн Л. Tractatus Logico-Philosophicus; Філософські дослідження. / Пер. Євгена Поповича. — Київ: Основи. — 1995
- Дерріда Ж. Письмо та відмінність. — К.: Основи, 2004. — 602 с.
- Дельоз Ж. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. — Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. — 742 с.
- Читацька конференція // Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. — Київ : ВЦ «Академія», 2007. — Т. 2 : М — Я. — С. 578.
- Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. — М.: Учпедгиз, 1940. — 596 с.
- Мовні ігри // Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. — Київ : ВЦ «Академія», 2007. — Т. 2 : М — Я. — С. 62.
- Голінська Т. Формування особистості дітей початкової школи засобами арт-терапевтичного впливу / Т. Голінська // Початкова школа. – 2017. – № 4. – С. 31–33.
- Дивнич Л. Соціалізація дитини з особливими потребами : соціальнопедагогічна діяльність як спосіб супроводження процесу соціалізації / Л. Дивнич // Соціальний педагог. – 2018. – №12. – С. 7–10.
- Інклюзивне навчання: досвід упровадження / упоряд. А. А. Колупаєва ; ред. рада М. Мосієнко, М. Голубенко, Т. Шаповал, Г. Харук ; авт. кол.: І. Луценко, Д. Романовська, Л. Кирилецька та ін. – Київ : ВГ Шкільний світ, 2015. – 200 с.
- Кобель І. Г. (2005). Підхід «дві мови — дві культури»: чи використання жестової мови сприяє розвитку грамотності у глухих дітей. Ігор Кобель.

Сучасні тенденції розвитку спеціальної освіти (Українсько-Канадський досвід): Матеріали Міжнарод. конф. Київ, 25–26 травня 2004 р. / за ред.: В. І. Бондаря, Р. Петришина. — К.: Науковий світ, 2004. С. 89-98.

Колупаєва А. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання : наук.-метод. посібник / А. А. Колупаєва ; МОН України ; НАПН ; Ін-т спец. педагогіки. – К. Науковий Світ, 2010. – 196 с.

Кульбіда С. В. Засади двомовного навчання — в контексті реалізації положень конвенції про права нечуючих осіб. С. Кульбіда. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Інклюзивне навчання в Новій українській школі» 26–27 березня 2018 р. у двох частинах, м. Тербовля. Упоряд. : Лапін А. В., Сурмай Л. О., Щуцька О. І. Ч. 1. — Київ: Інтерсервіс, 2018. — С. 49–52. — Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/710357/>

Куцінко О.Г. Професійний довідник учителя літератури / О. Г. Куцінко. – Харків: Основа, 2012. – 381 с.

Навчання дітей із порушеннями слуху : навчально-методичний посібник / С. В. Кульбіда та ін. — Харків : Вид-во «Ранок», 2019. — 216 с.

Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови : науковометодичний збірник. Вип. 12 / [редкол.: В. В. Засенко, А. А. Колупаєва, Т. П. Вісковатова та ін. ; за ред. В. В. Засенка, А. А. Колупаєва] ; НАПН України, Ін-т спец. педагогіки. – Київ, 2017. – 184 с.

Проблеми психологічної герменевтики : монографія / За ред. Н. В. Чепелевої. – К. : Міленіум, 2004. – 246 с.

Психологічні закономірності розвитку громадянської спрямованості особистості / За заг. ред. М.Й.Боришевського. – К.: Міленіум, 2006. – 298 с.

Реалізація компетентнісного підходу в освітньому просторі регіону: збірник матеріалів конференції / За ред. О. В. Пастовенського. – Житомир: «Полісся», 2016. – С.175.

- Чепчина І. І. Нові законодавчі ініціативи у світлі застосування української жестової мови. І. Чепчина. Теоретичне і методичне забезпечення навчання та виховання осіб з особливими освітніми потребами: Зб. наук. праць. Вип. 6. — Славянськ: ДДПУ, 2016. — С. 242–246. — Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/711725/>
- Bauman H.-D.L. Open Your Eyes: Deaf Studies Talking. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2008.
- Feenstra N.H. Hear the Deaf: Embedding Accessibility in Museums' Collection Presentation. Leiden: Leiden University, 2015.
- Kulbida S. (2018). Introduction features of bilingual Education of deaf People in Ukraine Освіта впродовж життя: соціальні запити, сучасні виклики та пріоритети в реалізації: матеріали конференції. Київ, 22 березня 2018 року. К.: НАУ, 2018. — С. 140–150. — Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/710550/o>
- Marsia J. Identity adolescent psychology. – N. Y.: Mithuen, 1980. – 228 p.

DARYA DATSENKO, Borys Grinchenko Kyiv University, <https://orcid.org/0000-0002-2346-2254>

SELF-IDENTIFICATION OF CHILDREN WITH HEARING IMPAIRMENT

This article examines the process of formation of self-identification of children with hearing impairment. In particular, the main attention is focused on the formation of self-identification of a hearing-impaired child, as a result of reading artistic works. The paper outlines the general state of the inclusive educational and teaching process and suggests ways of solving personal barriers through the implementation of quality literary teaching in the educational and teaching process

Key words: *inclusive education, self-identification, identity, children with hearing impairment, literary process.*

Стаття надійшла до редакції: 11.01.2022

Стаття прийнята до друку 04.04.2022